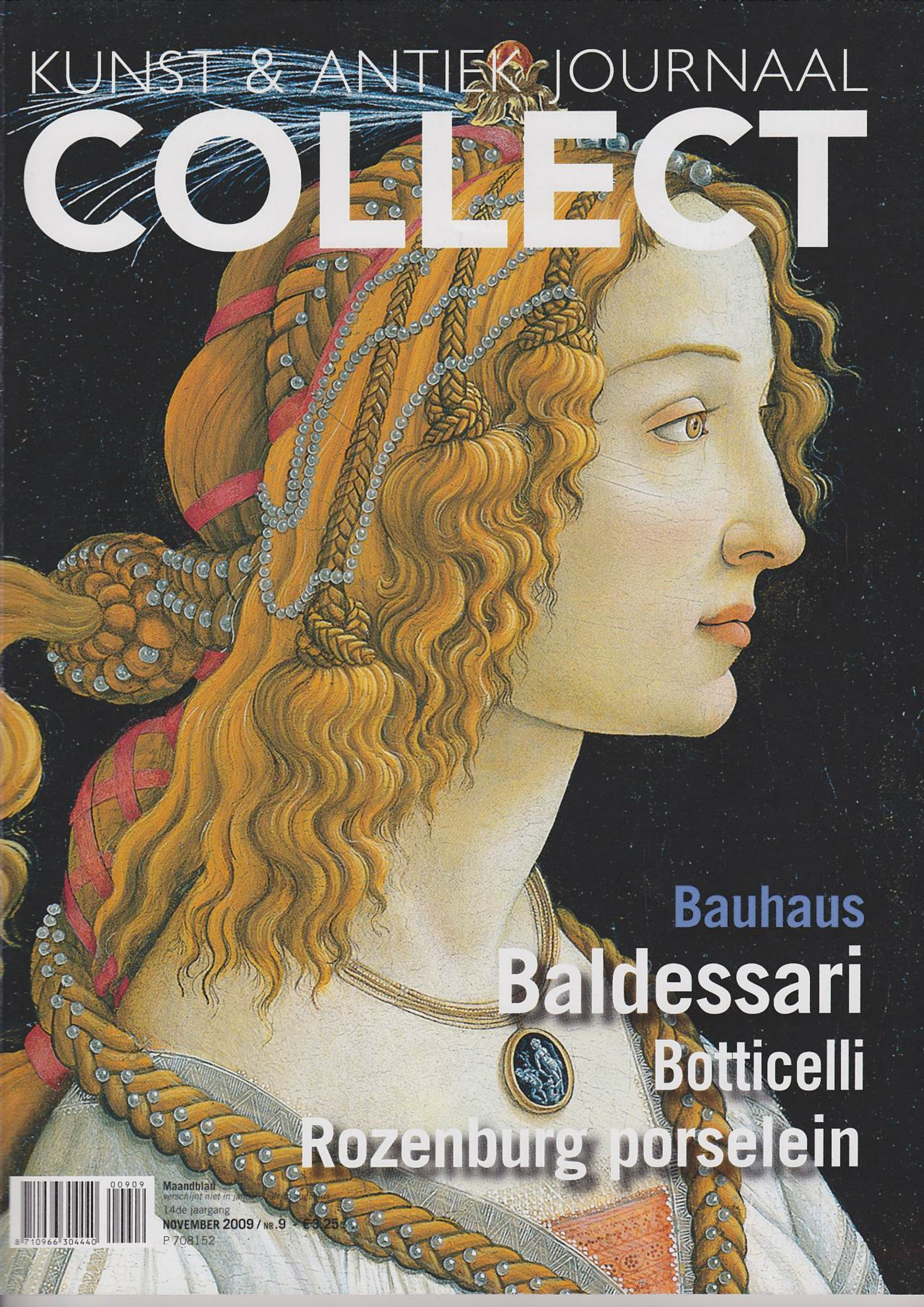

KUNST & ANTIK JOURNAAL COLLECT

Bauhaus
Baldessari
Botticelli
Rozenburg porselein

Maandblad
verschijnt niet in januari en augustus
14de jaargang
NOVEMBER 2009 / NR. 9 €3,25
P 708152

Rozenburg eierschaalporselein

■ TEKST: PETER VAN ARDENNE

Het Rozenburg-paviljoen op de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 had voor zijn bezoekers een verrassing in petto. Rechts was het bekende aardewerk opgesteld maar links, onder een bord met het opschrift 'porcelaine' stond een sierlijk, nieuw product te pronken: het eierschaalporselein.

De flinterdunne voorwerpen met hun ijle decoraties maakten grote indruk en ontstond nog hetzelfde jaar grote vraag naar. Toch bleef commercieel succes uiteindelijk uit. De aanschafprijs en de breekbaarheid bleken een struikelblok en de meeste serviezen en vazen hebben waarschijnlijk vooral gediend als siervoorwerp. Een geluk bij een ongeluk, want zo is er nog wat heel gebleven voor verzamelaars.

Een nieuwe koers

Nederland kent een lange traditie in aardewerk en porselein. Delft was in de zeventiende eeuw reeds beroemd om zijn aardewerk; Amsterdam, Den Haag, Weesp en Loosdrecht volgden in de achttiende eeuw met porselein. Aan het eind van de negentiende eeuw bloeide, onder invloed van Arts and Crafts en Jugendstil, de belangstelling voor keramiek op en zagen tal van plateelfabrieken het licht. In 's-Gravenhage werd in 1883 door W.W. von Gudenberg (1855-1930) de N.V. Haagsche Plateelfabriek Rozenburg opgericht om kunstaardewerk voor sier- en gebruiksdoeleinden te vervaardigen. De fabriek produceerde onder meer vazen en borden, gedecoreerd met florale jugendstilmotieven, die met hun overwegend donkere en ingetogen kleuren enige gelijkenis vertoonden met het werk van Fayence- en Tegelfabriek Holland te Utrecht en Wed. N.S.A. Brantjes en Co. te Purmerend. De fabriek leverde ook naturalistische afbeeldingen, waaronder groot formaat tegelplaten en -tableaus voor de decoratie van gebouwen.

links Roelof Sterken, 1903; een 16 cm hoge vaas met een zeldzaam reliefdecor van een spin in haar web tussen paarse spinchrysanten.

Een jaar na de oprichting kwam Th.C.A. Colenbrander (1841-1930) als 'esthetisch leider' in dienst. Deze man, vrij algemeen gezien als de grootste vernieuwer van het Nederlands sieraardewerk van die periode, was van oorsprong architect. Hij bezorgde de Haagse plateelfabriek grote bekendheid met zijn gestileerde decors in heldere kleuren die op een (room)wit fond waren aangebracht. Ook de modellen die hij ontwierp waren vaak opmerkelijk van vorm, zoals de geprofileerde vazen en 'pullen' met punt-, ui- of tulbanddeksel. In 1889 werd von Gudenberg door de Raad van Commissarissen ontslagen en vertrok ook Colenbrander, die na enige omzwervingen via de Plateelbakkerij Zuid-Holland te Gouda in Arnhem zou belanden. Vrienden en bewonderaars richtten hier in 1920 plateelbakkerij Ram op, waar hij zich toeleegde op het decoreren van vazen met grillige motieven in vlamme kleuren. Zes jaar na zijn vertrek bij Rozenburg en enkele tijdelijke directeuren later werd met de aanstelling van J.J. Kok de vacature vervuld. Deze architect, in 1861 te Rotterdam geboren als Jurriaan Kok en vanaf 1899 Jurriaan Kok geheten, genoot zijn opleiding aan de Polytechnische School te Delft. Hij associeerde zich met een collega in Den Haag, kwam via hem in contact met Rozenburg en werd daar rond 1894 esthetisch adviseur. In dat jaar trad hij feitelijk ook op als directeur en een jaar later volgde zijn officiële aanstelling als algemeen directeur. Waar hij heen wilde, stond hem helder voor ogen: hij wilde weer terug naar de oorspronkelijke doelstellingen van de plateelbakkerij, die door het vertrek van Colenbrander en de commercialisering van de Rozenburgproducten waren verwaterd. Voor het verwezenlijken ervan verliet hij de gebaande wegen en begon aan de ontwikkeling van nieuwe modellen, vervaardigd van nieuw materiaal: eierschaalporselein.

Porselein of aardewerk

Eierschaalporselein dankt zijn naam aan de wand van de scherf die zo extreem dun is dat hij enigszins transparant is. Over de vraag of het materiaal welecht porselein was, heeft menig een zich het hoofd gebroken. Aanvankelijk ging men ervan uit dat de pigmenten van de decoraties een oventemperatuur van meer dan 1300 °C niet konden doorstaan. Hieruit concludeerde men dat

het materiaal dus wel op lagere temperatuur moest zijn gebakken en daarom geen porselein kon zijn. Porselein - voor het eerst door Marco Polo (1254-1324) zogenoemd - werd al in de jaren zeshonderd tot negenhonderd na Christus in China ontwikkeld. De productiewijze van dit geliefde materiaal bleef eeuwenlang in nevelen gehuld en men was op import uit Azië aangewezen, totdat begin zeventienhonderd het Europese hardporselein door J.F. Böttger werd uitgevonden. Opmerkelijk is dat deze variant bij veel hogere temperatuur werd gebakken dan het Chinese materiaal: 1370-1460 °C tegenover 1000-1320 °C. Niet iedereen bleek gecharmeerd van dit harde porselein (door de Engelsen met Dresden China aangeduid) en in een aantal landen ontwikkelde men zachter materiaal dat - naar Chinees voorbeeld - bij lagere temperaturen werd gebakken, zoals in Scandinavië, in

Frankrijk (Pâte Nouvelle) en in Engeland (Bone China). Kok begon, na mislukkingen met Bone China, te experimenteren met materiaal, ontwikkeld door Prof. Dr. H. Seger te Berlijn. Welke van de twee soorten porseleinaarde hij nu uiteindelijk gebruikte, is niet helemaal zeker. Wel werd in het fabrieksarchief de samenstelling ervan gevonden: 19% Cornwell stone, 31,6% kaolien en 49,4% beendermeel.

Met informatie uit hetzelfde archief is ook het 'geheim van Kok' ontsluit. Om de decoraties te sparen, draaide hij de traditionele gang van zaken om en liet de biscuitbrand (van de kale scherf) bij zeer hoge temperaturen tot circa 1500 °C plaatsvinden, terwijl de gladbrand (van de met glazuur beschilderde scherf) bij lagere temperatuur plaatsvond. Op grond van de baktemperaturen kan men eierschaalporselein dus als porselein kwalificeren.

rechts Samuel Schellink, 1911; een 19 cm hoge vaas met twee oren en een decor van een pauw op een tak en paars blauwe papaverbloemen.

Van misbaksel tot resultaat

De modellenlijst van Rozenburg telt iets meer dan driehonderd modellen - vaak variaties op kenmerkende basisvormen. De door Kok ontwikkelde modellen werden uit één stuk gegoten aangezien het dunne materiaal de montage van verschillende onderdelen onmogelijk maakte. Natuurlijk ging er aanvankelijk het nodige mis en verlieten talloze (kromgetrokken) misbakfels de oven. Maar voordat de stukken de oven in konden, moest een ander probleem worden opgelost: sommige stukken trokken al krom tijdens het drogen. Het is niet ondenkbaar dat de hoekige vormen, vaak voorzien van meerdere handvatten, naast een esthetisch ook een technisch doel dienden. De 'ribben' op de hoeken zorgden immers voor extra stevigheid, net als de handvatten, al waren die natuurlijk op zich geheel naar de mode van de tijd.

Toen Kok eenmaal greep had gekregen op de vorming en droging van zijn modellen was hij aan de laatste uitdaging toe: hij moest de temperatuur in de ovens zien te beheersen. Daarvoor gebruikte hij een hulpmiddel, dat net als de porseleinaarde waarmee

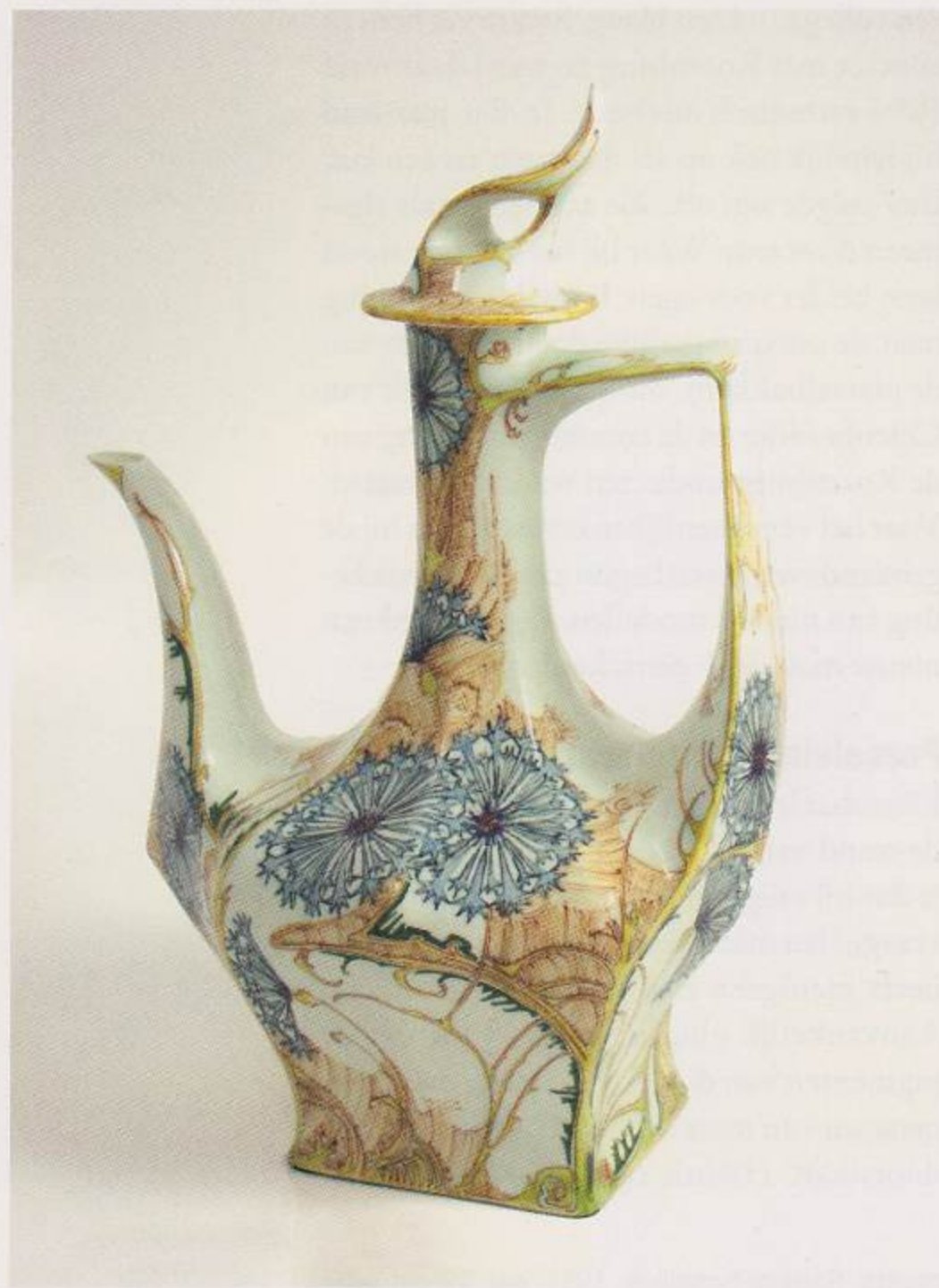
hij had geëxperimenteerd, was ontwikkeld door Prof. Seger. De Segerkegels in verschillende formaten trokken bij verhitting in de oven krom. Doordat van elk formaat bekend was bij welke temperatuur dat gebeurde, kreeg men nauwkeurige informatie over de oventemperatuur. Met de helse hitte van de biscuitbrand kregen de voorwerpen - naast transparantie en hardheid - nóg een belangrijke eigenschap mee. De scherf kreeg de niet poreuze huid die noodzakelijk was voor de ragfijne beschildering. De stukken liet Kok overwegend wit of roomwit, een enkele maal werd een paars, geelgroen of blauw fond aangebracht. De Frans/Japans aandoende decoraties waren licht en helder van kleur en werden met grote precisie aangebracht. Met ijle lijntjes werden in een gestileerd naturalistische trant bloemen en planten geschilderd, naast dieren als vogels, vissen, reptielen, muizen en een enkel draakje. De afbeeldingen werden met de achtergrond verbonden door zwierige lijnen en onregelmatig gevormde vlakken, opgevuld met arceringen en stippeltjes, waarbij altijd een deel van het voorwerp ongedecoreerd bleef. Wanneer de decora-

ties waren aangebracht kon het werk voor de tweede maal de oven in.

Na een jaar experimenteren was de eerste serie eierschaalporselein voltooid, net op tijd voor de Wereldtentoonstelling in 1900 te Parijs, waar het samen met het andere werk van Rozenburg werd geëxposeerd. De nieuwe modellen kregen lovende kritieken en in Den Haag werd alles op alles gezet om met een volgende reeks te komen.

Van resultaat tot succes

Een half jaar later verliet een tweede serie de oven in Den Haag. De gehele voorraad was binnen een week uitverkocht, een derde volgde. Maar niet iedereen was zo enthousiast. Keramiek- en porseleinexpert H.E. van Gelder bijvoorbeeld. Deze was een verklaard liefhebber van Colenbranders 'ambachtelijke' werk en had geen goed woord over voor Koks creaties. Hij vond het decadent omdat het voorbijging aan de stelregel dat de vorm logisch en eenvoudig diende te zijn en dat de decoratie daarop moest aansluiten. Voor de reputatie die het werk van Kok genoot, had hij wel oog maar het eierschaalporselein betitelde hij toch als

links Samuel Schellink, 1913; een 27 cm hoge vaas met vier oren en een decor van gele, oranje en rode spinchrysanten. **rechts** Samuel Schellink, 1899; een 24 cm hoge koffiekannet met een pluimdeksel en een decor van blauwe korenbloemen.

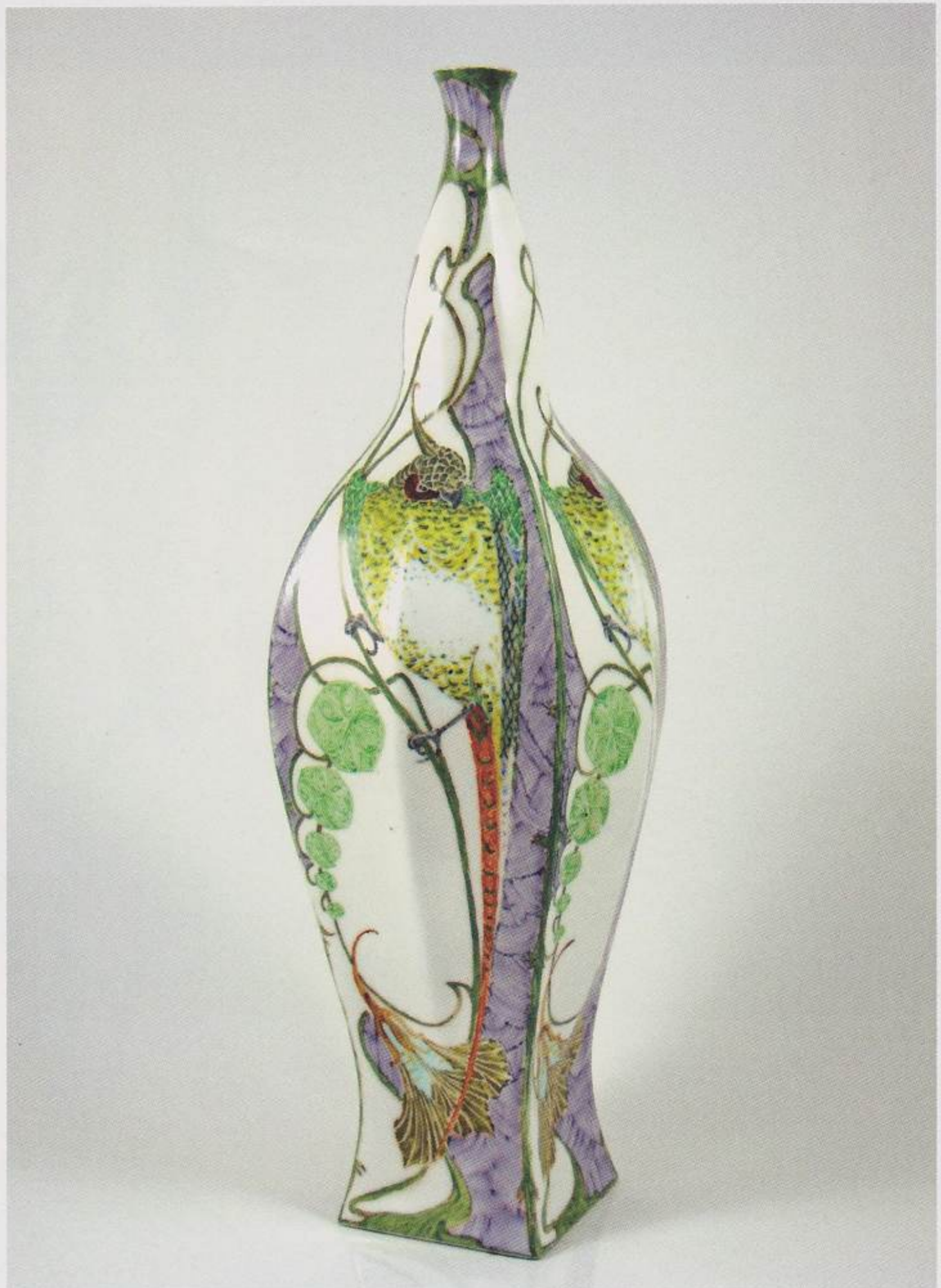
‘producten van een haast belachelijke prentie...’ en ‘een schijnvertoning’.

Misschien had van Gelder vanuit kunstkritisch oogpunt wel gelijk en inderdaad dwaalde Kok ver af van de opvattingen van H.P. Berlage c.s. die onder kunstvernieuwers bon ton waren, maar het koperspubliek dacht er kennelijk heel anders over. De productie breidde zich uit en er volgden reeksen vazen, vaak met twee of vier oren, borden, plateaus in allerlei afmetingen en siergoed, waaronder een enkele kandelaar, blaker of bonbonnière. Voorts werden grote aantallen thee-, koffie- en chocoladeserviezen vervaardigd, waarvan de achtkantige kopjes wel het bekendst zijn geworden.

Voor het decoreren was Rozenburg natuurlijk afhankelijk van het vakmanschap van zijn plateelschilders. De decoraties werden door enkele meesterschilders ontworpen en in potlood op de scherf getekend. Aan het beschilderen van één stuk kwamen meestal meerdere (soms wel vijf!) schilders te pas die elk een specifiek gedeelte voor hun rekening namen. Door de uitgebreide signering van de stukken met fabrieksmerk, jaarmerk, werkordernummer en schilderssignatuur is de geschiedenis van vrijwel elk stuk te achterhalen. Twee belangrijke ontwerpers/schilders zijn gedurende vrijwel het gehele bestaan van Rozenburg in dienst geweest, J.W. van Rossum en S. Schellink. Anderen leverden voor kortere periodes hun bijdrage, zoals C.W.J. 't Hart, J.H. Hartgring, R. Sterken, J.L. Verhoog, J. van der Vet.

De onvermijdelijke neergang

Jugendstil was slechts een kort leven beschoren. De zich snel ontwikkelende techniek bracht nieuwe productiemogelijkheden en de markt werd overspoeld met massaproducten, die met de oorspronkelijke kunstnijverheidsstroming niets van doen hadden. De belangstelling voor het breekbare en kostbare eierschaalporselein (een flinke vaas kostte destijds fl.150,- !) was al snel afgenomen en toen de economische omstandigheden verslechterden en ook de andere producten van Rozenburg marktaandeel verloren, staakte het bedrijf in 1914 zijn productie. Tegel- en Fayencefabriek Amphora te Oegstgeest nam ongedecoreerde modellen over en zette met Schellink de beschildering en het gladbranden van eierschaalporselein nog korte tijd voort. Van Gelder - in 1912 directeur geworden van het Haags Gemeentemuseum - beijverde zich voor het aankopen van Rozenburgstukken, waarbij hij zijn voor-

H.G.A. Huyvenaar, 1900; een ruim 32 cm hoge vaas met een decor van vier papegaaien, elk op een tak en tussen exotische bloemen.

keur voor Colenbrander wederom niet onder stoelen of banken stak. Toch werkte Kok eendrachtig met hem samen om het archief van Rozenburg bij de liquidatie in 1917 voor de gemeente te behouden. Daarnaast spande hij zich in voor het realiseren van een nieuw museumgebouw door H.P. Berlage. Het monumentale bouwwerk heeft hij niet meer kunnen aanschouwen, want hij overleed in 1919. Jugendstil aardewerk raakte in vergetelheid en pas na het aanvaarden van het omvangrijke bruikleen van Rozenburgverzamelaar A. van Vollenhoven in 1969 was het museum in staat een serieuze collectie eierschaalporselein te tonen. De schat aan gegevens over de fabriek, ovens, pigmenten, modellen, per-

soneel en financiën die hij had onderzocht, kwam goed van pas bij de samenstelling van de expositie Rozenburg 1883-1917 die in 1983 in het Haags Gemeentemuseum werd gehouden. Van oktober 2007 tot maart 2008 vond er in hetzelfde museum wederom een expositie over de fabriek plaats onder de titel Rozenburg Plateel uit Haagse kringen, uiteraard vergezeld van een goed gedocumenteerde catalogus. En met het verschijnen van de gedegen tentoonstellingscatalogus kon de inhaalslag onder verzamelaars in binnen- en buitenland beginnen.

Alle afbeeldingen:
Collectie Kunsthandel Proportio Divina